

Периодика на мађарском језику у српском делу Баната до 1944. године

Кристина Ембер
Народна библиотека „Јован Поповић“, Кикинда
ember.kristina@gmail.com
ORCID 0009-0000-3347-8631

Сажетак

Овај рад представља покушај систематичног сагледавања мађарске периодичне штампе која је излазила на подручју Баната у временском распону од оснивања прве штампарије у Великом Бечкереку 1847. до 1944. године. Иницијатива за израду овог истраживања проистекла је из потребе да се стручном и научном јавном дискурсу приближе издања на мађарском језику, која су током више од једног столећа имала значајну улогу у очувању културног, језичког и националног идентитета мађарске заједнице на овом простору. Истраживање обухвата критичку анализу доступних библиографских извора и релевантне електронске базе података са територије Србије, као и увиде у фондове значајних библиотечно-документационих установа у Мађарској, Хрватској, Румунији и Аустрији. Посебна пажња посвећена је локацији и идентификацији изгубљених или делимично сачуваних примерака, чији је нестанак условљен историјским околностима попут ратова, разарања и природних катастрофа.

Периодичне публикације обухватиле су све наслове календара, дневних новина, часописа и алманаха који су обележили овај период, као и поднебље на коме су штампани. Наиме, штампарије су у појединим епохама и местима једине институције у којима се неговала штампана реч и из њих су се или уз њихову помоћ неретко оснивале и развијале и друге културне институције, попут читаоница, позоришних трупа, соколских друштава.

Кључне речи: Банат, периодика, штампарије, штампари, издавачи, уредници

Увод

Циљ овог рада је да представи периодику на мађарском језику, штампану на територији Баната у периоду оснивања прве штампарије у Великом Бечкереку 1847. до 1944. године. Настао је из потребе да се стручној и научној јавности представе издања на мађарском језику, која су у периоду од једног века настајала на овом простору, са основним циљем очувања националног и културног идентитета житеља. Истраживање је обухватило прегледање свих доступних објављених библиографија и електронских каталога са територије Србије, али и фондова Националне библиотеке „Сечењи“ из Будимпеште, Градске и Жупанијске библиотеке „Шомођи Карољ“ из Сегедина, Националне и универзитетске библиотеке у Загребу, Националне библиотеке Румуније и Националне библиотеке Аустрије, јер је део наслова нестао у ратовима, похарама или природним катастрофама.

Период од отварања прве штампарије Фрање Павла Плајца (Franz Paul Pleiss) у Великом Бечкереку од 1847. до 1944. године обележен је динамичним културним и политичким развојем Баната, региона који се одликује етничком, професионалном и језичком разноликошћу. Оснивање штампарија представља прекретницу у културној историји српског дела Баната, означавајући почетак организоване издавачке делатности и ширење писане речи међу различитим заједницама на овом мултинационалном простору.

У другој половини 19. века, Банат је био део Хабзбуршке монархије, односно Краљевине Угарске у оквиру Аустроугарске од 1867. године. У том контексту, културни живот био је под снажним утицајем централистичке политике, што се одражавало и на издаваштво. Упркос тим

ограничењима, српска заједница, као и друге етничке групе – Немци, Мађари, Румуни, Словаци – развиле су сопствену периодику, путем календара, листова и часописа просветно-културног и професионалног карактера.

Развој грађанске културе, просвете и политичке мисли добио је посебан замаха у првој деценији 20. века, док је Први светски рат (1914–1918) и распад Аустроугарске (1918) довео до крупних политичких промена. Банат је након рата подељен на три дела, између Краљевине СХС (касније Југославије), Румуније и Мађарске, при чему је српски део припао новоформираној јужнословенској држави. У том новонасталом оквиру, отвориле су се нове могућности за развој српског издаваштва, али се наставила и традиција мултијезичне периодике, која је одражавала сложену етничку структуру региона.

Током међуратног периода (1918–1941), штампа у Банату обухватала је широк спектар садржаја – од локалних политичких листова, преко културних и просветних гласила, до специјализованих публикација у функцији националне, професионалне или професионалне афирмације. Политичке тензије и јачање идеолошких поларизација пред Други светски рат утицали су и на карактер издавачке делатности, која је често имала и отворено пропагандну функцију.

Период од 1941. до 1944. године, када је Банат имао посебан административни статус у оквиру окупиране Србије, представља једно од најосетљивијих поглавља у историји региона. Политички надзор над штампом био је изразито репресиван, а већина публикација служила је интересима окупационог апарата или локалних колаборационистичких структура. У таквим околностима дошло је до знатног смањења броја независних и културно оријентисаних публикација, што је означило привремени прекид у континуитету богатог штампарског живота Баната.

Историја културних и политичких прилика у Банату у поменутом периоду показује тесну повезаност издавачке делатности са ширим друштвено-историјским контекстом. Штампа је у овом региону истовремено представљала средство културне еманципације – ослобађања од наметнутих културних образаца – очувања идентитета и политичког деловања, при чему је њен развој био подложен утицају доминантних политичких структура и историјских турбуленција.

Посебно место у развоју штампарства у Банату заузимала је штампарија Фрање Павла Плајца¹ (Pleitz Ferenc Pál könyvnyomdája), као прва штампарија основана у овом региону, у Великом Бечкереку. Њен пионирски значај огледао се у постављању темеља за даљи развој локалне издавачке делатности и унапређење писмености. Поред Плајцове штампарије, значајну улогу имале су и штампарије у Белој Цркви, Великој Кикинди, Вршцу, Панчеву, Турској Кањижи и Турском Бечеју.

Штампарије и периодика на мађарском језику у српском делу Баната

Штампа на мађарском језику у Банату интензивно се развијала у периоду након 1867. године, када је Мађарска добила аутономију у оквиру двојне монархије. Тематски је обухватала политичке, културне, образовне и професионалне садржаје, а значајан део односио се на популарне листове, попут календара и илустрованих прилога, али и дневних новина и недељника, као и часописа намењених занатлијама, пољопривредницима, ученицима и женама. У међуратном периоду, мађарска мањина је наставила са публицистичком активношћу, која је била под одређеним ограничењима, посебно после 1929. године.

Мађарска периодика на подручју српског дела Баната представља вредан историјски и културни извор за проучавање локалне штампе и образовних токова и ширег спектра националног, верског и грађанског живота мађарске заједнице на простору некадашње

¹ Име штампара Фрање Павла Плајца у оригиналу се наводи на више начина, као Franz Paul Pleiss, Pleitz Ferenc Pál, Franz Paul Pleitz, Франц Паул Плајц, али се ради о истој особи.

Угарске монархије, а касније Краљевине Југославије. Главни центри штампарства на мађарском језику били су Бела Црква, Вршац, Велика Кикинда (Кикинда) и Велики Бечкерек (Зрењанин).

Развој мађарске штампе у овим варошима био је омогућен захваљујући постојању јаке и технички опремљене штампарске инфраструктуре. Породице Вундер у Белој Цркви и Кирхнер у Вршцу или штампарије „Глобус” у Великом Бечкереку и Хоровиц у Панчеву, одиграле су пресудну улогу у формирању читалачког укуса и задовољавали потребе за информацијама међу мађарским становништвом. Листови тог периода имали су вишеструке функције: информативну, просветну, културну, политичку и верску и били кључни инструменти у изградњи и одржању мађарског националног идентитета у мултиетничким срединама.

Часописи на мађарском језику штампани у Белој Цркви (Fehértemplom) и значај породице Вундер

Часописи на мађарском језику на подручју Беле Цркве, од 1883. године, штампани су у штампарији породице Вундер, која је током више деценија обезбеђивала техничке, логистичке, а често и уредничке капацитете неопходне за постојање штампе. Њихова штампарија, подељена између више чланова породице, функционисала је као кључни ослонац мађарске културне продукције у граду. У том смислу, породицу Вундер не треба посматрати искључиво као техничког извођача, већ као активног чиниоца у културном животу мађарске заједнице.

Просветни месечник *Délvidéki tanügy*,² који је излазио током 1883. тематски се фокусирао на питања школства и педагогије. Издавач, Шандор Голдшмит (Goldschmidt Sándor) и одговорни уредник Ђула Берец (Berecz Gyula) настојали су овим издањем да одговоре на потребе просветних радника у региону. Штампан је у штампарији Ђуле Вундера (Wunder Gyula könyvnyomdája) и представља почетак сарадње између локалних културних и просветних радника и породичне издавачке структуре, која ће касније имати доминантну улогу у читавом периоду.

Годину дана касније, 1884, појављује се двојезични, мађарско-немачки недељник *Fehértemplomi Lapok*³ са темама из градског, жупанијског и школског живота. Лист је уређивао Петер Шимон (Simon Péter), а штампао га је Јулиус Вундер (Julius Wunder).

Током 1897. и 1898. године, у штампарији Густава Вундера (Wunder Gusztáv könyvnyomdája), излази *Magyar Alduna*⁴, чији су уредници били Оскар Кехалми Беран (Kóhalmi Berán Oszkár) и Лајош Сентђерђи (Szentgyörgyi Lajos), док је за одговорног уредника именован Деже Ботлик (Bottlik Dezső). Ово издање, које се тематски кретало у домену друштвене и културне публицистике, промовисало је либералне и модернистичке идеје, карактеристичне за урбану мађарску интелигенцију на југу Угарске.

Недељник општег културно-друштвеног карактера, са широким спектром тема – од локалне самоуправе и економије до образовања и јавног морала био је *Fehértemplom és Vidéke*,⁵ кога је од 1910. до 1918. штампао Густав Вундер (Wunder Gusztáv), док су се на позицији одговорних уредника смењивали бројни истакнути појединци: Јожеф Хеђ (Hegy József), Илма Јерг

² *Délvidéki tanügy*: havi folyóirat a tanügy és nevelés köréből имао је једно годиште, седам бројева, излазио је од 25. јануара до 25. јула 1883.

³ *Fehértemplomi Lapok*: városi, megyei, gazdasági és iskolai érdekeket képviselő irodalmi hetilap = Weiskirchen Blätter: wochenblatt für städtische, wirtschaftliche, literarische, Komitats- und Schulinteressen имао је једно годиште, 5 бројева, излазио је од 1884. до 1. јануара 1885.

⁴ *Magyar Alduna*: közművelődési és társadalmi hetilap имао је 2 годишта, излазио је од 1897. до броја 26, 30. јуна 1898.

⁵ *Fehértemplom és Vidéke*: közművelődési, társadalmi és közérdekű hetilap имао је девет годишта, излазио је од 6. јануара 1910. до броја 46, 14. новембра 1918.

Драшкоци (Jörgné Draskóczy Ilma), Ференц Сиклаи (Sziklay Ferenc), Јене Стикнер (Strickner Jenő), Јожеф Беркеш (Berkes József) и на крају сам Вундер.⁶ Управо ово често мењање уредничке структуре може се тумачити као рефлексија политичких, друштвених и институционалних превирања у предвечерје и током Првог светског рата.

Часописи на мађарском језику штампани на подручју Велике Кикинде (Nagykikinda)

Крајем 19. и почетком 20. века, Велика Кикинда представљала је један од значајнијих урбаних центара у Банату са развијеним друштвеним и културним животом. У том контексту, мађарска периодика у граду одиграла је важну улогу у обликовању јавне свести, очувању националног идентитета, као и у преносу политичких, верских и културних идеја. Разноврсност издања, профила и редакцијских оријентација сведочи о виталној интелектуалној сцени и активном учешћу мађарске грађанске класе у јавном дискурсу.

Најстарији забележени мађарски лист штампан у Великој Кикинди био је *Nagy-kikindai lapok*⁷ (1879), који је осим књижевних текстова нудио и популарно-научне и хумористичке садржаје. Уредник Шандор Леринци (Lőrinczy Sándor) спада међу пионире мађарског новинарства у граду.⁸

*Kikindai Közlöny*⁹ (1882–1893), био је један од најутицајнијих листова свог доба. Издавачи и уредници били су Даниел Ереди (Erődi Dániel) и Иштван Кош (Koós István). Излазио је једном недељно и садржао је разноврсне прилоге – од локалних вести и просветних чланака, до економских анализа и литерарних текстова. Тиме се уклапао у шири модел тзв. недељника мешовитог садржаја („vegyes tartalmú hetilap”), који је био чест облик информисања у Угарској у другој половини 19. века. Цена издања од 10 крајцара указује на приступачност листа широј читалачкој публици. Године 1892. лист добија додатак под називом *Vasárnap*, који је 1891–1892. излазио у Будимпешти, у штампарији Марковић и Гараи (Markovits és Garai Nyomda). Додатак је вероватно имао циљ да одговори на потребе читалаца за забавним или породично оријентисаним садржајем, пратећи шире распрострањени тренд издавања „недељних додатака” у касном 19. веку. Његова трансформација у *Torontáli Közlöny*¹⁰ (од 2. јула 1893. године) указује на адаптирање политичким приликама, али и на спремност да одржи континуитет у информисању и обликовању јавног мњења.

Развој политичке периодике као одраза активног учешћа мађарског становништва у регионалним и националним политичким процесима почиње са *Felső Torontál*¹¹ (1887–1893), који је уређивао Карољ Киш (Kiss Károly) и штампао у штампарији Јована Радака. Ови часописи активније се штампају од 1910. године. У том периоду се као најзначајнији истичу: гласило

⁶ Озрен М. Радосављевић „Библитографија белоцркванске периодике 1867–1994”, у *Банаћска периодика XIX и XX века: зборник радова*, уредиле Весна Матовић и Марија Циндори (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност; Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 1995), 290.

⁷ *Nagy-kikindai lapok: szépirodalmi, ismeretterjesztő, történelmi és humorisztikus hetilap* имао је једно годиште, четири броја, излазио је 1879.

⁸ Јован Пејин, *Књије, листови, часописи и музикалије штампане и објављиване у Кикинди 1876–1994. Прилог библитографији* (Кикинда: Комуна, 1995), 65.

⁹ *Kikindai közlöny: társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap* имао је 12 годишта, излазио је од 1. јануара 1882. до броја 51, 29. јуна 1893.

¹⁰ *Torontáli közlöny: egyesült Felső Torontál és Kikindai közlöny* уредник је био Карољ Киш, а штампари Карољ Киш и Игнац Шајнбергер, имао је 13 годишта, излазио је од (12. годишта, од броја 74) 2. јула 1893. до (25. годишта, до броја 44) 30. јуна 1907. Настао спајањем листова *Felső Torontál* и *Kikindai közlöny*.

¹¹ *Felső Torontál: társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap* имао је седам годишта, излазио је од 5. маја 1887. до броја 73, 29. јуна 1893.

националне радничке странке *Felső torontáli közlöny*¹² (1910–1912), кога је уређивао Марцел Тирк (Türk Marcell), и лист *Bánát*¹³ (1912–1915), уредника Ђуле и Золтана Деака (Deák Gyula, Deák Zoltán). *Bánát* је штампан два пута недељно, и изражавао политичку позицију мађарске средње класе у периоду пред и током Првог светског рата. Лист је служио као медијско средство за артикулацију политичких ставова и потреба локалне заједнице.

Лист *Délvidék*¹⁴ појављује се у првој фази, од 1894. до 1898. као друштвено-економски недељник под уредништвом Липота Серања (Szörényi Lipót) и издаваштвом Адолфа Хлавача (Hlaváts Adolf), а у другој (1910–1912)¹⁵ као културно оријентисан недељник у редакцији Ласла Естегара (Esztegar László). Ово показује еволуцију уређивачке концепције и промену интереса читалачке публике. Оба издања одражавају високу културну амбицију и друштвену релевантност мађарске периодике у Кикинди.

Верска штампа заузимала је значајно место у животу локалне заједнице. *Egyházi élet*¹⁶ (1929), реформаторски лист, као и католичка издања попут *Katolikus sajtó apostol*¹⁷ уредника Гезе Даниела (Dániel Géza) и К. С. А.¹⁸ уредника Ђерђа Даниела (Dániel György), сведоче о континуитету и организованости верских заједница. Њихова мисија није била само религијска већ и педагошка, са циљем обликовања омладине у духу конфесионалног и националног морала. Укључивање омладине у систем верског и моралног образовања потврђују и листови *Gyermekvilág*¹⁹ (1937–1942) и *Igaz szó*²⁰, који су, упркос малом тиражу, имали значајан утицај унутар верске заједнице. Њихово издавање представља пример мањинског медија усмереног на очување идентитета путем верске едукације.

Као публицистика за средњу класу, усмерена ка културно-просветном ангажману и афирмацији мађарске културе, појављују се *Magyar otthon*²¹ (1892) и *Közérdek*²² (1898–1902), које су издавали и уређивали Игнац Јесенски (Jeszenszky Ignác) и Карољ Ерлинг (Ehrlnig Károly). Њима треба придружити и *Torontáli hírlap*²³ (1898–1917), који је уређивао Јене Балаж (Balázs Jenő). Његово дугогодишње излагање, као и разноврсност садржаја и тематски опсег, указују на значајну друштвену улогу коју је овај недељник имао у обликовању мађарске јавности у Кикинди на прелазу из 19. у 20. век.

У целини, мађарска периодика у Великој Кикинди представља значајан документ друштвено-политичке историје града. Њени актери – уредници, издавачи и штампари – били су носиоци културног и интелектуалног живота своје заједнице. Утицај тих листова превазилазио је оквири информисања, имајући педагошку, политичку и националну функцију у једном динамичном и често променљивом друштвеном окружењу.

¹² *Felső torontáli közlöny: politikai hetilap*, издавач и штампар био је Карољ Сондерлинг, имао је једно годиште, 25 бројева, излазио је од 2. октобра 1910. до 25. децембра 1910.

¹³ *Bánát: politikai újság* имао је четири годишта, излазио је од 8. септембра 1912. до 1. јануара 1915.

¹⁴ *Délvidék: társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap* имао је пет годишта, излазио је од 24. децембра 1893. до броја 16, 1898.

¹⁵ *Délvidék: társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap*, штампар је био Јован Радак, имао је три годишта, излазио је од 1910. до броја 31, 4. августа 1912.

¹⁶ *Egyházi élet: Vel. Kikindai református egyházi lap* изашао је један број 1929.

¹⁷ *Katolikus sajtó apostol: ifjúsági hitlap*, издавач је био Ласло Г. Данијел, изашао је 1 број 1937.

¹⁸ К. С. А.: *sajtóapostolok negyedévi tudósítója* издавач је био Геза Данијел, имао је четири годишта, излазио је од 29. јуна 1937. до броја 1, марта 1940.

¹⁹ *Gyermekvilág: ifjúsági lap*, издавач и уредник био је Геза Данијел, имао је четири годишта, излазио је од 1937. до броја 20, 1942.

²⁰ *Igaz szó: hetilap*, издавач и одговорни уредник био је Геза Данијел, имао је четири годишта, излазио је од 1937. до броја 8, децембра 1940.

²¹ *Magyar otthon: magyar társadalmi és közművelődési lap* изашао је један број 1892.

²² *Közérdek: társadalmi, közművelődési és közgazdasági hetilap* имао је пет годишта, излазио је од 1898. до броја 14, 1902.

²³ *Torontáli hírlap: társadalmi, közgazdasági és közművelődési hetilap* имао је 35 годишта, излазио је од 1898. до броја 18, 29. априла 1917.

Часописи на мађарском језику штампани на подручју Великог Бечкерекa (Nagybecskerek)

У другој половини 19. и првој половини 20. века, Велики Бечкерек, као административни центар Торонталске жупаније²⁴, представљао је једну од најважнијих средина културног и интелектуалног живота на простору Баната. У складу са својом функцијом управног и економског центра, град је развио богату и жанровски разноврсну продукцију периодике, која се по обиму и утицају издвајала у ширем регионалном контексту. У том процесу посебну улогу одиграле су савремене и технолошки опремљене штампарије, које су представљале носећу инфраструктуру културног стваралаштва и комуникације на мађарском језику.

Међу њима се издвајала штампарија „Глобус” (Globus könyvnyomda), која је важила за најмодернију мађарску штампарију у овом делу Баната. Њен значај огледао се не само у квалитету штампе и обиму издања, већ и у културној мисији коју је носила – афирмацији мађарског језика, писмености и интелектуалне елите. Поред „Глобуса”, деловале су и друге: првооснована штампарија Фрање Павла Плајца (Pleitz Ferenc Pál könyvnyomdájá)²⁵ и штампарија „Либертас” (Libertas nyomda), које су доприносиле разноврсности периодике – од дневних и недељних новина до стручних, верских и књижевних часописа.

Издавачка продукција ових штампарија обухватала је велики број наслова од трајног културног значаја. Дневни политички лист *Torontál* (1872–1930²⁶; 1943–1944²⁷) представљао је водећи глас регионалне мађарске јавности, са бројним прилозима из области политике, друштва и културе. Његову улогу информативног и идеолошког водича средином 20. века преузео је недељник *Friss Újság*²⁸ (1931–1941), који је, са тиражом од преко 20.000 примерака, имао изузетан утицај међу читаоцима. Посебну димензију давали су стручни и професионални часописи, као што је *Délvidéki tanügy*²⁹ (1904–1915), службени гласник учитељског друштва који је, премештен из Темишвара, у Бечкереку нашао плодну средину за деловање.³⁰

Књижевна и омладинска периодика – *Fáklya*³¹, *Renaissance*³², *Ifjúság*³³ – представљала је форум за младе интелектуалце и књижевне ствараоце, омогућавајући артикулацију естетских, образовних и идеолошких стремљења мађарске заједнице. Њихов значај превазилазио је

²⁴ Торонталска жупанија, позната на мађарском као *Torontál vármegye*, представљала је једну од управних јединица у саставу Краљевине Угарске, а касније и Аустроугарске. Налазила се на простору који данас обухвата делове Србије, Румуније и Мађарске. Управни центар жупаније био је Велики Бечкерек, данашњи Зрењанин. Ова административна целина постојала је све до 1920. године, када је, у складу са одредбама Трианонског споразума, њена територија подељена између Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Румуније. - Samu Borovszky, szerk. *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. [22. kötet], *Torontál vármegye* (Budapest: Méry Ratio, 2018), 360.

²⁵ Ferenc Nemet, *Istoriya štampe u Velikom Bečkereku 1849–1918*. (Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”; Istorijski arhiv, 2007), 15.

²⁶ *Torontál: vegyestartalmu hetilap* уредник је био Фриђеш Балаж, имао је 59 годишта, излазио је од 1872. до броја 72, 1930.

²⁷ *Torontál: politikai napilap* одговорна уредница била је супруга Јенеа Мараа, имао је два годишта, излазио је од (72. годишта, од броја 41) 20. фебруара 1943. до (73. годишта, до броја 83), 13. априла 1944. Био је наставак листа *Híradó*.

²⁸ *Friss újság: független magyar hetilap* одговорни уредник био је Јанош Келемен, имао је 11 годишта, излазио је од 1931. до 1941.

²⁹ *Délvidéki tanügy: nevelés-oktatásügyi folyóirat: a „Délmagyarországi Tanító-egylet” közlönye* уредник је био Јанош Бањан, имао је 12 годишта, излазио је од (9. годишта, од броја 15) 1. новембра 1904. до (20. годишта, до броја 14) до маја 1915. До деветог годишта излазио је у Темишвару, а после броја 15, од 1904, у Великом Бечкереку.

³⁰ Nemet, *Istoriya štampe u Velikom Bečkereku: 1849–1918*, 36.

³¹ *Fáklya: irodalom művészet, kritika, sport: heti folyóirat* уредници Јанош Шомфаи и Јожеф Хеслен, имао је једно годиште, 9 бројева, 1922.

³² *Renaissance: szépirodalmi, kritikai, művészeti revue* издавач је био Тибор Фрајнд, а уредник Ференц Јухас, имао је једно годиште, 4 броја од 15. фебруара 1920. до 15. маја 1920.

³³ *Ifjúság: ifjúsági folyóirat: szépirodalom, művészet, tudomány, cserkészélet* уредник је био Јанош Келемен, имао је шест годишта, излазио је од новембра 1936. до броја 3, 1941.

оквир уског уметничког круга јер су, у мултикултурном окружењу Баната, имали улогу културних мостова и симболичких простора очувања националног идентитета.

Посебан жанр чинили су календари, који су у себи спајали практичну, информативну и културно-образовну функцију. Издања попут *Friss Újság népnaptára*³⁴ (1937), *Ifjúság naptára*³⁵ (1939/1940) и *Torontál naptár*³⁶ (1943) представљала су синтезу популарне књижевности, историјских и научних прилога, календара и енциклопедијских елемената. Као такви, ови календари били су не само алати за свакодневну употребу, већ и медији кроз које су се формирали и репродуковали национална свест, сећање и културни континуитет.

У целини посматрано, мађарска продукција периодике у Великом Бечкереку представљала је динамичан и комплексан културни систем, тесно повезан са друштвеним, образовним и политичким токовима своје епохе. Њен значај огледа се не само у бројности и жанровској разноврсности већ и у њеној улози у очувању и обликовању културног идентитета мађарске заједнице у региону Баната.

Часописи на мађарском језику штампани у Вршцу (Versec)

Крајем 19. и у првим деценијама 20. века, Вршац је био један од кључних центара мађарског културног и политичког живота у јужном Банату. У том простору, мађарска штампа је активно учествовала у изградњи културног идентитета, образовању политичке и националне свести. Наслови *Délvidéki Nemzetőr*, *Délvidék* и *Versecz és vidéke* представљали су не само новине које извештавају, већ и институције културног деловања.

Лист *Délvidéki Nemzetőr*³⁷, покренут 1886. као орган Друштва за ширење мађарског језика, имао је просветитељску, језичку и национално-политичку мисију. Његови уредници, Ернест Кирхнер (Ernest Kirchner) и Лајош Перјеши (Perjéssy Lajos), настојали су да подстакну културну еманципацију мађарског становништва. Од 1892. лист наставља са радом под називом *Délvidék*³⁸, али задржава сличну уређивачку политику, сада под окриљем Мађарског културно-просветног друштва. Са Перјешијем као главним уредником, лист добија изразитију просветну и културну оријентацију, интегрисану у шири оквир мађарске националне стратегије у региону.

Паралелно с тим, лист *Versecz és vidéke*³⁹ (1908–1915) деловао је као политички медиј у време Револуције 1848. године, у оквиру које је Странка независности заступала идеју о самосталности у односу на Беч, док је омладински покрет у Угарској међу својим приоритетним захтевима истицао увођење слободе штампе. Под уредништвом Емила Кона (Emil Kohn), овај лист постаје трибина либералне и опозиционе мисли мађарског грађанства, а њена продукција остварена је у технолошки модерној електричној штампарији Ж. Јанковић (Jankovits Zs. Villamos erőre berendezett könyvnyomdája).

Уредници Перјеши и Кон нису били само новинари – били су кључни актери у обликовању јавног мњења, медијатори између друштвених елита и шире заједнице. Издавачка улога

³⁴ *A Friss Újság népnaptára az 1937. közönséges esztendőre* издавач је био „A Friss Újság független magyar hetilap”, календар је изашао само 1936, за 1937. годину.

³⁵ *Az „Ifjúság” naptára 1939, 1940* издавач је био Јанош Келемен, штампан у штампарији „Глобус”, календар је изашао само 1939, за 1940. годину.

³⁶ *Torontál naptár 1943. közönséges esztendőre* издавач и штампар била је штампарија „Глобус”, календар је изашао само 1942, за 1943. годину.

³⁷ *Délvidéki Nemzetőr: társadalmi és közművelődési vegyes tartalmú hetilap: a verseczi magyar nyelv terjesztő egyesület hivatalos közlönye* имао је осам годишта, излазио је од 25. марта 1886. до броја 13, 26. марта 1893.

³⁸ *Délvidék: verseczi társadalmi és közművelődési vegyes tartalmú hetilap: a „Verseczi Magyar Közművelődési Egyesület” hivatalos közlönye* имао је 32 годишта, излазио је од 22. маја 1892. до броја 20, 23. јуна 1918.

³⁹ *Versecz és vidéke: politikai és társadalmi hetilap: a verseczi függetlenségi és 48-as párt hivatalos közlönye* имао је осам годишта, излазио је од 20. септембра 1908. до броја 25, 20. јуна 1915.

породица као што су Кирхнерови (Kirchner)⁴⁰, које су настављале штампарску делатност, истиче значај породичних предузећа у одржавању културне продукције.

Мађарска периодика у Вршцу између 1886. и 1918. године представља пример како се медији могу схватити као културни инструменти, политички актери и чувари националне свести у мултинационалном и историјски изазовном простору Хабзбуршке монархије.

Часописи на мађарском језику штампани у Ковину (Kevevára)

Почетком 20. века, град Ковин постао је важна тачка у мрежи мађарске културне и медијске продукције у јужном Банату. Значајан израз тог процеса био је недељни лист *Kevevára*⁴¹, који је под уредништвом Ернеа Јакабфија (Jakabfy Ernő) излазио од 1912. до 1914. године. Иако кратког века, одражавао је амбицију да се у мањој урбаној средини развије стабилан и културно релевантан медијски израз. Уређивачка концепција новина, заснована на друштвеним темама и локалним културним питањима, уклапала се у ширу стратегију очувања мађарског културног идентитета. Технички и економски ослонац овом издавачком подухвату била је штампарија у власништву удовице Роберта Оберлојтера (Oberläuter Róbertné Könyvnyomdájá)⁴².

Иако није штампан након 1914. године, вероватно услед ратних околности, *Kevevára* представља важан историјски документ о локалној штампи. Он сведочи о продору мађарске периодике изван великих центара и о значају појединаца и малих издавачких кућа у обликовању културног и јавног живота у Банату.

Часописи на мађарском језику штампани у Панчеву

Панчево је крајем 19. и почетком 20. века представљало значајно средиште мађарске продукције у јужном Банату. У мултиетничкој и политички динамичној средини, локалне мађарске новине нису биле само канали информисања, већ и инструменти културне презентације, идеолошке артикулације и националне мобилизације. Посебну пажњу заслужују три чиниоца који су обликовали овај медијски простор: уредници, издавачи и штампари.

Недељник *Délvidéki híradó*⁴³ (1893–1895), који је уређивао Хорват Ксавер (Horváth Xavér), био је двојезичан (на мађарском и немачком), чиме је уредник тежио инклузивности у вишенационалном контексту. Са друге стране, *Délvidéki lapok*⁴⁴ (1905–1918), под уредништвом Ласла Грабера (Graber László) и касније Кароља Бохуша (Bohus Károly), имао је изразито

⁴⁰ Породица Кирхнер заузима значајно место у историји штампарства у Вршцу. Јохан Едуард Кирхнер (Johan Eduard Kirchner), помоћник државне штампарије у Темишвару, основао је прву штампарију у Вршцу 1856. године. У том простору, 1857. започео је издавање недељног листа *Werschetzer Gebirgsbote*, који је објављиван све до почетка Другог светског рата – 1941. године. Након његове смрти, 1869. године, штампарију преузима његова удовица Ј. Е. Kirchner Witwe (Јулијана удова Едуарда Кирхнера). Најстарија од шесторо деце, Амалија водила је књижу у Вршцу. Руководилац штампарије и уредник новина постао је син Ернст, а затим његова супруга Елфриде и син Курт. – Branko Bešlin, *Vesnik tragedije: Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941. godine* (Novi Sad: Izdavačka agencija Platoneum; Novi Sad; Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001), 182.

⁴¹ *Kevevára: társadalmi hetilap* имао је три годишта, излазио је од 21. јануара 1912. до броја 39, 1914.

⁴² Породица Оберлојтер потиче из Беле Цркве, где је Карл Оберлојтер (Carl Oberläuter, 1827–1866) основао прву књиговезницу, чиме је постављен темељ за развој штампарске делатности у овом граду. Штампан је само административни материјал, новине и књиге нису. Са супругом Маријом Хајди добио је сина Роберта, рођеног 31. октобра 1862. године. Након Карлове смрти 1866. године, Марија је наставила да води књиговезничку радионицу све до 1867, када се удала за Теобалда Хепкеа (Theobald Herke), који је као младић изучавао занат код Оберлојтера. Из овог брака рођено је двоје деце, син Бертолд (Berthold) је изучио штампарски занат и 15. новембра 1909. године основао сопствену штампарију. Роберт Оберлојтер, син из првог брака, убрзо се удаљио од породице и, према подацима из савремене периодике, укључујући лист *Kevevára*, деловао је као штампар у Ковину, где је радио до своје смрти. Након његове смрти, рад штампарије наставила је његова удовица. – Nada Stojanović, *Istorija štamparstva u Beloj Crkvi: (1867–1961)* (Bela Crkva: „Sava Muncan“, 1995), 23.

⁴³ *Délvidéki híradó: közérdekű hetilap* имао је три годишта, излазио је од 24. децембра 1893. до броја 35, 1. септембра 1895.

⁴⁴ *Délvidéki lapok: független politikai hetilap* имао је 14 годишта, излазио је од 1905. до броја 40, 29. септембра 1918.

политички профилисан карактер, делујући као гласило Странке независности, укључујући и период револуционарне 1848. године, што указује на снажну везу између редакције и мађарских националних интереса у региону.

Уредници попут Ђуле Фејмана (Feymann Gyula) и Јожефа Молнара (Molnár József) у недељницима *Határőr*⁴⁵ (1892–1917) и *Pancsovai Újság*⁴⁶ (1897–1904), показали су доследну оријентацију ка политичкој, друштвеној и економској анализи. Ови наслови били су важни не само као јавне трибине, већ и као средство јачања мађарске културне хегемоније у Панчеву.

Издавачку праксу у Панчеву карактерисала је мешавина индивидуалне иницијативе и породичне традиције. Пример за то је штампарско-издавачка кућа Хоровиц Адолфа и сина (Horowitz Adolf és fia), која је стајала иза више листова, попут *Délvidéki lapok* и *Pancsova és vidéke*⁴⁷ (1910–1911). Такође, фигура Лајоша Витишлагера (Wittigschlager Lajos), који је од 1914. био и уредник и издавач *Határőr*-а, представља пример јединства медијске контроле (шта ће и како бити објављено), уређивачке усмерености и практичне техничке реализације издања.

Штампарије су играле кључну улогу у издавању ових листова и често одражавале степен технолошког развоја и економске снаге појединих редакција. Најзначајније су биле штампарија Кароља Витишлагера (Wittigschlager Károly), (који је подржавао издавање *Határőr*-а, *Végvidék*-а и *Végvidéki hírlap*-а⁴⁸), као и штампарија Николе Косанића (Koszanics Miklós nyomdája), активна у продукцији *Pancsovai újság*-а и ранијих бројева *Pancsova és vidéke*. Обе су обезбеђивале висок степен техничке поузданости.

Посебно место у историји панчевачке периодике имају штампарије попут штампарије Бека и Косанића (Beck és Koszanics Nyomda), које су уз уредника Јаноша Виганда (Wigand János) у листу *Végvidék*⁴⁹ (1883–1884) показивале отвореност према лепој књижевности и просветној делатности, чиме је штампа у Панчеву добијала шири културни карактер.

Развој мађарске штампе у Панчеву између 1883. и 1918. године одвијао се у оквиру комплексне интеракције између уредника као идеолошких предводника, издавача као финансијских и логистичких покретача и штампара као технолошких посредника културне продукције. Заједно, они су чинили темељ медијске културе која је у великој мери обликовала идентитет, политичку свест и друштвени утицај мађарске заједнице у јужном Банату.

Часописи на мађарском језику штампани у Турској Кањижи (Нови Кнежевац)

На прелазу из 19. у 20. век, мађарска штампа у мањим варошима Баната, као што је Турска Кањижа (тадашња *Törökkanizsa*, данас Нови Кнежевац), представља важан извор за проучавање локалне културне продукције у оквиру ширег простора Хабзбуршке монархије. Два листа – *Tiszavidéki lapok*⁵⁰ (1876) и *Török-Kanizsa és vidéke* (1902–1914) – сведоче о различитим аспектима тог процеса, од неуспешних покушаја до институционално одрживих медијских пројеката.

⁴⁵ *Határőr: politikai, társadalmi és közgazdasági hetilap*, штампа Карољ Витишлагер, имао је 26 годишта, излазио је од 3. јула 1892. до броја 24, 19. августа 1917.

⁴⁶ *Pancsovai újság: társadalmi, közgazdasági és szépirodalmi hetilap* издавач и уредник био је Антал Ходи, штампар Никола Косанић, имао је осам годишта, излазио је од 31. октобра 1897. до 4. децембра 1904.

⁴⁷ *Pancsova és vidéke: társadalmi hetilap*, уредник Антал Ходи, имао је два годишта, излазио је од 2. јануара 1910. до броја 32, 1911.

⁴⁸ *Végvidéki hírlap: politikai hetilap* издавач Реже Кристијан, уредник Бела Лабанц, имао је три годишта, излазио је од 4. октобра 1913. до броја 7, 13. фебруара 1915.

⁴⁹ *Végvidék: társadalmi, szépirodalmi és közművelődési hetilap* имао је два годишта, излазио је од 1. априла 1883. до броја 27, 28. септембра 1884.

⁵⁰ *Tiszavidéki lapok: magyar hetilap: társadalmi, szépirodalmi és gazdasági tartalmú lap* изашао је један број 1876.

*Tiszavidéki lapok*⁵¹ био је краткотрајни недељник друштвено-економског профила са текстовима и из лепе књижевности. Његов брз нестанак са медијске сцене указује на недостатак стабилне уредничке и штампарске инфраструктуре, као и на ограничене услове за медијски развој у периферним срединама без снажне подршке интелигенције и локалне елите.

С друге стране, *Török-Kanizsa és vidéke*⁵² представља зрелији и дуготрајнији пример локалне мађарске штампе. Покренут 1902. године, овај друштвено-економски недељник уређивало је више редактора – Јене Шварц (Schwarz Jenő), Шандор Палоц (Palócz Sándor), Јожеф Шлингер (Schlinger József) и Антал Ходи (Hódi Antal) – што указује на редакцијску динамику и унутрашњу еволуцију уређивачке политике. Нарочито је значајна улога Јожефа Шлингера, који је био и уредник и издавач, што упућује на типичан модел мањих варошких издавачких кућа у којима се издавачка, редакцијска и производна функција концентришу у рукама појединца.

У целини посматрано, оба листа одражавају различите степене институционалне зрелости. Док *Tiszavidéki lapok* остаје забележен као неуспешан медијски покушај, *Török-Kanizsa és vidéke* показује како локални интелектуалци и штампари, уз подршку регионалне читалачке публике, могу одржати релевантан медиј у сложенем друштвено-политичком контексту мађарске мањине у јужном Банату.

Часописи на мађарском језику штампани у Турском (Новом) Бечеју

Почетком 20. века, Турски Бечеј (данас Нови Бечеј) представљао је једно од значајних жаришта мађарске локалне штампе у Банату. У периоду од 1906. до 1915. године у граду је излазило неколико недељника – *Törökbecse* (1906), *Törökbecse: társadalmi és közgazdasági hetilap* (1907–1915), *Törökbecse és környéke* (1907) и *Törökbecse és Vidéke* (1911).

Најранији, *Törökbecse*⁵³ (1906), уређивао је Геза Рожа (Rózsa Géza). Иако краткотрајан и без сачуваних података о штампарији и издавачу, лист сведочи о покушају иницирања јавног дискурса у оквиру мађарске заједнице.

Најзначајнији и најдуговечнији био је лист *Törökbecse: társadalmi és közgazdasági hetilap*⁵⁴ (1907–1915), који је под уредништвом Јенеа Ласла Б. (László B. Jenő) и у издању штампарије Јовановић (Jovánovits Nyomda) доследно покривао друштвене и економске теме. Уз сталан прилог *Az Otthon*, овај недељник показује зrelu редакцијску структуру и покушај да се допре до шире грађанске публике кроз културно-образовне садржаје.

Кратког века били су *Törökbecse és környéke*⁵⁵ (1907), чији је уредник био Ференц Варга (Varga Ferenc), а издавач Иван Сеђаков (Szegyakov Iván) и *Törökbecse és Vidéke*⁵⁶ (1911), чији је уредник био Јене Ласло Б. (László B. Jenő), сарадник Шандор Ернст (Ernszt Sándor), а издавач

⁵¹ Samu Borovszky, szerk. *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közmívelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. [22. kötet], *Torontál vármegye* (Budapest: Méry Ratio, 2018).

⁵² *Török-Kanizsa és vidéke: társadalmi és közgazdasági hetilap* имао је 13 годишта, излазио је од 1. јануара 1902. до броја 25, 23. јула 1914.

⁵³ *Törökbecse* изашао је један број 1906.

⁵⁴ *Törökbecse: társadalmi és közgazdasági hetilap*, имао је девет годишта, излазио је од 1. децембра 1907. до броја 6, 7. фебруара 1915.

⁵⁵ *Törökbecse és környéke: társadalmi és közgazdasági hetilap* имао је једно годиште, 26 бројева, од 2. јуна 1907. до 24. новембра 1907.

⁵⁶ *Törökbecse és Vidéke: társadalmi és közgazdasági hetilap* имао је једно годиште, 33 броја, од 26. марта 1911. до 29. октобра 1911.

Бранко Пецарски (Peczarszki Bránko)⁵⁷. Ови листови представљају појаве карактеристичне за мање средине – амбициозне, али краткотрајне иницијативе које су често зависиле од личног ангажмана и ограничених финансијских ресурса.

Уредници, издавачи и штампари чинили су окосницу локалне интелигенције и медијске продукције. Њихова активност сведочи о настојању мађарске заједнице да кроз штампачу очува културни идентитет у сложенем политичком и етничком контексту Хабзбуршке монархије. Ови листови, упркос различитом трајању и домету, представљају важне изворе за проучавање локалне културне динамике и улоге мањинске штампе у процесима националне самоафирмације.

Закључак

Мађарска периодика која је излазила на подручју српског дела Баната у периоду од друге половине 19. до средине 20. века представља изузетно вредан историјски, културни и друштвени извор. Овај корпус штампе није само сведочанство о развоју новинарства на мађарском језику, већ и кључни документ процеса модернизације, националне мобилизације и културне артикулације унутар мултиетничког простора Хабзбуршке монархије, а касније Краљевине Југославије. Регионална средишта као што су Бела Црква, Вршац, Велика Кикинда, Велики Бечкерек, Панчево, Ковин и Турска Кањижа (Нови Кнежевац) и Турски (Нови) Бечеј, била су жаришта ове продукције, где су штампа, културне установе и интелигенција деловали у чврстој међусобној интеракцији.

Развој штампе у наведеним срединама био је могућ захваљујући постојању јаке и технички опремљене штампарске инфраструктуре. Техничка поузданост и логистичка стабилност омогућиле су и континуитет и професионализацију издавачке делатности.

Мађарски листови тог периода имали су вишеструке функције: информативну, просветну, културну, политичку и верску. Они су били кључни инструменти у изградњи и одржању мађарског националног идентитета у мултиетничким срединама. Периодика попут *Délvidéki tanügy, Fehértemplom és Vidéke, Torontál, Délvidék, Versecz és vidéke* или *Határőr* омогућила је не само информисање локалног становништва, већ и обликовање културног и политичког мишљења, подржавајући националне и верске структуре унутар урбаног и руралног друштвеног оквира.

У Белој Цркви, значајна улога припала је породичној штампарији Вундер, која је обезбеђивала континуитет штампе, а листови су одражавали интересовања интелектуалне и грађанске елите. У Великој Кикинди, периодика је рефлектовала већу политичку ангажованост, при чему се издвајају листови као што су *Bánát, Felső Torontál* и *Torontáli hírlap*, али и снажан утицај верске и омладинске штампе. Велики Бечкерек, као највећи административни центар, представљао је врхунац по жанровској и организационој разноврсности, са снажно развијеном професионалном штампом, књижевним и омладинским часописима, као и специјализованим издањима попут календара и стручних часописа.

У Вршцу је доминирала политичко-просветна штампа са наглашеним национално-језичким програмом, док су у Панчеву и Ковину листови на мађарском језику развијали свој медијски идентитет кроз активну политичку публицистику и интеграцију са другим етничким групама, укључујући и немачку заједницу. Турска Кањижа представља пример мањег места где је мађарска штампа, иако ограничена у обиму, имала важну културну улогу. Турски Бечеј се про- филисао као важно средиште мађарске локалне периодике у Банату, са више недељника који

⁵⁷ Марија Циндори, „Мањи издавачки центри у Банату”, у *Банаћска периодика XIX и XX века: зборник радова*, уредиле Весна Матовић и Марија Циндори (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност; Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 1995), 320.

су настојали да афирмишу културни и друштвени живот заједнице. Многи од њих били су кратког века, али су се неки издвајали озбиљном уредничком концепцијом и тежњом ка друштвеној релевантности.

Уредници бројних листова – попут Ђуле Береца, Ласла Естегара, Ђуле Деака, Лајоша Перјешја или Емила Кона – нису били пуки медијски радници, већ активни учесници у јавном животу, често и лидери друштвених и политичких покрета. Њихова уређивачка политика, избор тема и идеолошки ставови обликовали су читалачку публику, стварајући јавни дискурс у складу са потребама мањинске заједнице у динамичном политичком и културном окружењу.

Истраживање мађарске периодичне штампе на територији Баната представља значајан допринос историји штампарства, културе и националног идентитета мађарске заједнице у овом региону. Вредност добијеног описа периодичних издања огледа се пре свега у томе што пружа поуздану емпиријску основу за даља истраживања у области културне историје, медијских студија, социоллингвистике и регионалне историографије.

Ова систематизација података о публикацијама, њиховим уредницима, издавачима и тематским фокусима омогућава научној заједници да сагледа развој медијског простора у мултинационалном и мултиконфесионалном контексту Баната. Поред тога, она отвара могућности за упоредне анализе са другим језичким и културним групама, истраживање процеса трансмисије знања, обликовања јавног мњења и улоге локалне штампе у очувању и трансформацији колективног идентитета.

Литература:

1. Bešlin, Branko. *Vesnik tragedije: Nemačka štampa u Vojvodini 1933–1941. godine*. Novi Sad: Izdavačka agencija Platoneum; Novi Sad; Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2001.
2. Borovszky, Samu, szerk. *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monográfiája: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. [22. kötet], *Torontál vármegye*. Budapest: Méry Ratio, 2018.
3. Cindori, Marija. „Manji izdavački centri u Banatu“. U *Banatska periodika XIX i XX veka: zbornik radova*. Uredile Vesna Matović i Marija Cindori, 317–322. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za književnost i umetnost; Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1995.
4. Nemet, Ferenc. *Istoriya štampe u Velikom Bečkereku: 1849–1918*. Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, Istorijски arhiv, 2007.
5. Pejin, Jovan. *Knjige, listovi, časopisi i muzikalije štampane i objavljivane u Kikindi 1876–1994. Prilog bibliografiji*. Kikinda: Komuna, 1995.
6. Radosavljević, Ozren M. „Bibliografija belocrkvske periodike (1867–1994)“. U *Banatska periodika XIX i XX veka: zbornik radova*. Uredile Vesna Matović i Marija Cindori, 285–302. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za književnost i umetnost; Zrenjanin: Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin“, 1995.
7. Stojanović, Nada. *Istoriya štamparstva u Beloj Crkvi: (1867–1961)*. Bela Crkva: „Sava Munćan“, 1995.

Periodicals in the Hungarian Language in the Serbian Part of Banat until 1944

Summary

This paper systematically examines the Hungarian periodical press published in the Banat region, from the establishment of the first printing house in Veliki Bečkerek in 1847 up to 1944. The main objective is to provide a close insight into Hungarian language publications that, for almost a century, played a significant role in preserving the cultural, linguistic, and national identity of the Hungarian community in this area.

The research includes a critical analysis of available bibliographic sources and relevant electronic databases from Serbia. It also examines the collections held by the most important libraries and documentation institutions in Hungary, Croatia, Romania, and Austria. Special attention has been given to locating and identifying lost or partially preserved copies. Their disappearance is a consequence of historical events such as wars, destruction, and natural disasters.

The periodical publications included all known titles of calendars, daily newspapers, magazines, and almanacs from this historical period. They also reflected the geographic and cultural environment in which they were printed. Printing houses were often the only institutions fostering the written word in certain eras. These houses served as the foundation for establishing and developing other cultural institutions, such as reading rooms, theater troupes, and Sokol societies.

Keywords: Banat, periodicals, printing house, publisher, editors

A Bánát szerbiai részén megjelent magyar nyelvű sajtó 1944-ig

Összefoglaló

A tanulmány célja a Bánát területén megjelent magyar nyelvű sajtó átfogó és rendszerezett áttekintése a nagybecskereki első nyomda 1847-es alapításától 1944-ig. A kutatás kezdeményezését az a törekvés hívta életre, hogy a tudományos és szakmai közönség számára közelebb hozza azokat a magyar nyelvű kiadványokat, amelyek több mint egy évszázadon át meghatározó szerepet játszottak a bánáti magyar közösség kulturális, nyelvi és nemzeti identitásának megőrzésében.

A kutatás részét képezi a Szerbia területén elérhető bibliográfiai források és releváns elektronikus adatbázisok kritikai elemzése, valamint betekintés a magyarországi, horvátországi, romániai és osztrák könyvtári és dokumentációs intézmények gyűjteményeibe. Külön figyelmet kapnak azok az elveszett vagy csak részben fennmaradt példányok, amelyek eltűnését olyan történelmi körülmények idézték elő, mint a háborúk, pusztítások vagy természeti katasztrófák.

A vizsgált időszakban megjelent periodikumok sorát naptárak, napilapok, folyóiratok és évkönyvek alkották, amelyek jelentős mértékben hozzájárultak a korabeli társadalmi és földrajzi környezet szellemi arculatának alakításához. Egyes korszakokban és településeken a nyomdák gyakran az írott szó ápolásának egyetlen intézményi központjai voltak, amelyek köré – vagy amelyek támogatásával – nem ritkán további kulturális kezdeményezések szerveződtek, mint például olvasóköri, színtársulatok vagy Sokol egyesületek.

Kulcsszavak: Bánát, sajtó, nyomdák, nyomdászok, kiadók, szerkesztők